

MAGYAR HADTÖRTÉNELMI EMLÉKEK A KÜLFÖLDI MÚZEUMOKBAN.

(11. és befejező közlemény.)

XXVI. Konstantinápoly. A török hódoltság kora Magyarországon XVI—XVII. századi történetében 150 évig tartott s magának Buda várának tornyán 145 évig ragyogott a győzelmes féldom. A történelmi kutatásnak tehát nemzetünk múltjának erre a szomorú korszakára is ki kell terjeszkednie s hadtörténelmi emlékeit is számba venni.

Természetes, hogy amikor ez a hatalmas ellenfelünk több századon át meghódított tartomány gyanánt kezelte országunk területének jelentékeny részét, nemcsak veszített esztáink, hanem számos elfoglalt várunk s kifosztott városaink temérdek hadi zsákmányát is magával vitte országába és főleg fővárosába, Konstantinápolyba. A magyar tudományosság ennél fogva már 1686 óta, vagyis mióta Budavárát visszafoglaltuk, mindig a török főváros felé tekintett s onnan remélte művelődésének régi emlékeit, valamint műkincseit és hadtörténelmi emlékeit visszaszerezni, vagy legalább tanulmányozhatni.

Ez azonban a török nép bizalmatlan, gyanakvó jelleménél s főleg a mohamedán vallás zárkózott s magától minden idegen érintkezést távortartó szabályainál s műveltségi viszonyainál fogva egészen a legújabb korig, sőt bátran megállapíthatjuk, mind máig sem sikerült.

Mátyás király világhírű könyvtárának maradványait, a Corvinákat, mint fentebb már megírtuk, *Marsigli* már a budai vár visszafoglallásának napján, az uralkodó megbízásából a királyi palota füstölgő falai között kutatja.

Azóta legújában sikerült egy magyar tudósokból álló bizottságnak engedélyt kapni a konstantinápolyi császári palota könyvtárában való kutatásra, amely alkalommal felfedezett több nagybecsű Corvinát a szultán nagylelkűen visszaajándékozta a nemzetnek. De egyéb emlékükről semmi hír nem érkezett.

1896-ban, midőn a magyar nemzet ezeréves fennállásának ünnepét ülte s Budapesten országos kiállítást rendezett, a legalkalmasabbnak látszott arra az idő, hogy e részben kísérletet

tegyünk. A kormány tehát diplomáciai úton fordult ez-iránt a Szultánhoz, de sőt *I. Ferenc József* maga is megkereste *Abdul Hamidot*, hogy a kérelmet támogassa. A szultán elvi beleegyezése csakhamar meg is érkezvén; nekem jutott a szerencse, úgy is mint a kiállítás hadtörténelmi osztálya előadójának és rendezőjének, hogy a kormány megbízásából *Vámbéri Armin*, a világhírű orientalista tudós kíséretében Konstantinápolyba utazzam.

Miután az akkori napisajtóban erről a kiküldetésről s többek között a szultán kincstárának kiállításáról is sok szó esett, szükségesnek tartom ennek az ügynek hiteles történetét itt előadni.

1894 szeptember és október hónapjaiban hat hétig s 1895 október havában három hétig időztünk a török fővárosban. Első kihallgatásunk alkalmával a Szultán igen szívesen fogadott s azt mondta, hogy miután a török szultánok tényleg uralkodtak Magyarországon 150 éven át, neki az a felfogása, hogy ezeket az uralkodókat azon az ezeréves történelmi kiállításon ép úgy be kell mutatni, mint a Magyarország többi keresztény királyait, ezért is ő hajlandó kincstárának legbecsebb darabjait Budapestre küldeni, ha egy külön tűzmentes pavillont kap, ahol az ő saját emberei őrizhetik a kincseket; mindezt azért köti ki, mert az ő emberei azt jelentették neki, hogy a budapesti kiállítási épületek nem eléggé tűzbiztosak.

Ezt még aznap táviratilag közöltük a mi kereskedelmi miniszterünkkel s pár nap alatt megkapván a szultáni iradét, átvizsgáltuk a császári kincstárat és én a Szultán felfogása értelmében egybeállítottam a kiállítandó kincsek jegyzékét.

Ebben elsősorban felvettem mindazon szultánok öltözetét, akik velünk harcoltak s köztük természetesen a 150 éves hódoltság idején uralkodottakét is. Mindannyi fényes perzsa aranybrokát öltözet, drágaköves övekkel és kardokkal és gyémántos turbán forgókkal. Ezek voltak: Bajazid (1389—1403), II. Murad (1421—1451), II. Szolimán (1520—1566), II. Szelim (1566—1574), III. Murad (1574—1595), III. Mohamed (1595—1603), I. Achmed (1603—1617), I. Mustafa (1617—1618), II. Ozmán (1618—1622), IV. Murad (1623—1640), Ibrahim (1640—1648), IV. Mohamed (1648—1687). E 12 uralkodóén kívül Mahmud szultáné, kinek magyar huszáröltözete volt s végül a már említett IV. Muradnak még egy teljes keleti vértézete, mely a csúcsos és sodronyvértékkel bíró sisakon kívül arany csatokkal és gyémántos boglárokkal ékített sodronypáncélingből, kesztyűkből s rubintok és gyémántokkal kirakott kardból és forgóból áll.

Miután pedig *Abdul Hamid* szultánnak saját szavai sze-

rint célja volt a szultánok kincseit is bemutatni, felvettem a jegyzékbe I. Szelimnek a XVI. századból származó trónszékét, melyet 1514-ben a perzsiai hadjáratban zsákmányolt. Az egész egy nagy, magas, tömör lábakon álló díván, egészen színaranyból készítve, zöld és piros zománccal díszítve s a gyöngyök ezreivel és smaragdok és rubintokkal kirakva. Ugyancsak felvettem a régi szultánoknak a XV. századból származó trónját, gyöngyházzal berakott díszítményekkel, tetején hegyi kristály tornyocskákkal. Az egész trónszék ezenkívül szokatlan nagyságú drágakövekkel van borítva s menynezetéről egy nefritlapba foglalva tojásnagyságú gyönyörű smaragd függ alá.

Továbbá 15 darab ametiszt, jaspis, hegyi kristály és aranyból készült díszedényt, melyek smaragdok, rubintok és gyémántokkal vannak kirakva s a XV—XVII. századból származó ötvösreemek. Egy nefritből faragott magyaros formájú csutorát, rubintokkal és smaragdokkal kirakva, s három ugyanilyen művű palackot, valamennyi a XVII. századból való perzsa munka. Két darab lúdtojásnagyságú rendkívül tisztavízű sötétzöld smaragdot, egy több részből álló s a XV. századból való színaranyból készült derékövet, rendkívüli nagyságú rubintok és zafirokkal s egyéb drágakövekkel kirakva, egy dinnyealakú hegyi kristálykorsót, tetején zománccal és drágakövekkel kirakott virággal a XVII. századból, egy nagy aranytálat és korsót, mely kék zománccal díszített s a korsó tetején gyémántokkal kirakott bokrétával, XVIII. századbéli francia munka, két arannyal montírozott és egészen kivert XVII. századbéli nagy török puskát és két másik, drágakövekkel végig kirakott puskát.

Akkor megállapítottuk ezekről a milliárdokat érő páratlan kincsekről, amilyenekkel egyetlen európai udvar kincstára sem dicsekedhetik, hogy ezek kiállításunk iránt bizonyára az egész világ műértőinek érdeklődését felkeltették volna. Pedig lehet, hogy ez az alkalom ma már örökre megszünt.

A török hatóságok huzavonája, a mi kormányunk késedelmessége és a magyar átok, a kiállítási vezetőség körében fellépett irigykedés és áskálódás megbuktatták az egészet. A kiállítási igazgatóság nem tudott, vagy nem akart a kincseknek külön pavillont adni, — a szultán pedig anélkül nem volt hajlandó azokat kiállítani. Különben pedig beavatott emberek azt mondták nekem Konstantinápolyban, hogy ez az egész a szultántól csak kifogás volt, hogy legyen jogcíme a kérést megtagadni, — mert például a régi szultánok öltözeit és fegyvereit semmi szín alatt nem adhatta volna ide, mert hiszen a régi szultánok öltönyeit a bigott mohamedánok

épp oly szentnek tartják, mint a próféta köpenyét és zászlóját, amelyet tehát innen elvinni nem engednének.

Tudnunk kell azt, hogy Vámbéri a szultánnak személyes barátja volt, mint ezt maga Abdul Hamid is többször nyilvánította — s mint ilyen Angolországban és az egész angol sajtóban nagy szolgálatoakat tett neki. A mi kormányunk ezért is küldte ide Vámbérit, hogy személyes befolyásával bizonyára meg fogja nyerni a szultánt kiállításunk ügyének. Azonban fájdalom, szerencsétlen politikai viszonyok játszottak közre, úgyhogy első utunkból nagyon csekély eredménnyel térünk vissza. Megérkezésünk előtt kevéssel nagy földrengés dúlt Konstantinápolyban, mely temérdek kárt tett s számos emberáldozatot is követelt, egyidejűleg kolerajárvány volt, majd a szofták forrongása izgatta fel a kedélyeket s betetőzte mindezt az örmények lázadása.

Feltűnő volt, hogy az utóbbi időben Vámbérit nem eresztették a szultán elé, hanem mindig újabb kifogásokkal másorra rendelték, holott azelőtt gyakran hívatta a nagy úr. Ennek az volt a magyarázata, hogy mióta a cár súlyos beteg volt, az orosz diplomácia emberei egészen leköttették a szultánt, aki folytonosan velük tárgyalt, miután pedig köztudomású volt, hogy Vámbéri az oroszellenes angol politika híve, nem akarta őt a szultán nyilvánosan fogadni.

1894 november 2-án kinézve, Vámbérinak a Hotel Londresben levő szállása ablakán, látom, hogy az orosz követség palotáján a lobogó félárboera van boesátva. Azt mondja Vámbéri: Na meghalt az orosz cár, mehetiünk haza, mert ez itten olyan politikai felfordulást fog okozni, hogy a szultánnal hónapokig nem lehet tárgyalni. És csakugyan már délután hozta egy szárnysegéd a szultán üzenetét, hogy most utazzunk csak haza s jöjjünk el a jövő tavasszal újból.

Mi mindamellettt bizalommal néztünk a magyar történelmi emlékek ügye elé, mert Vámbéri mellett volt egy hatalmas támaszunk, s ez *Dzsevad pasa nagyvezér* volt, aki állásánál fogva a szultán után a leghatalmasabb ember Törökországban, s aki *ösmert nevű történettudós, illetőleg hadtörténész*, aki irodalmilag is sokat dolgozott s főképen a *magyar-török háborúk* történetének tanulmányozásával és megírásával foglalkozott. Erről már jó eleve értesülvén, e tárgyra vonatkozó több nagybeesű régi könyvet s mintegy száz darab régi rézmetszetet vittem neki, amelyek török-magyar csatákat, ostromokat, török és magyar várakat és katonaviseletképeket ábrázoltak. Rendkívül megörült ezeknek s ő viszont a saját könyvtárát mutatta meg, melyben nagyon sok e tárgyra vonatkozó magyar és latin munka és kép is volt, amelyekre nézve, véle-

ményünket és miután nyelvünket nem bírja, magyarázatainkat kérte ki, úgyhogy egész délutánokat dolgoztunk együtt a nagyvezéri palotában.

Dezsevad pasa megígérte, hogy ügyünket a szultánnál minden befolyásával támogatni fogja.

A következő év őszén másodszer mentünk le a török fővárosba, ahol a tavalyinál is rosszabb helyzetet találtunk. Az örmény forradalom javában dúlt. Az örményeknek a külső török tartományokban való lemeszárlásáról kénytelen volt a szultán a külhatalmak követeinek fenyegető fellépése miatt *Dzsevad* pasa nagyvezért felelőssé tenni s utóbb áldozatul állásából is letenni. Ezzel mi elveszítettük leghatalmasabb támaszunkat s buzgó magyar hadtörténész kollégánkat. Az utcákon nappal is életveszélyes volt a járás, mert megesezt, hogy török katonai csapatok a legélénkebb utcákon örménymenekültekre tüzeltek. Vámbérit hivatalosan két helyről is figyelmeztették, hogy ne mutatkozzék az utcákon, mert könnyen megeshetik, hogy az örmények leszúrják, akik nagyon haragusznak reá azért, mert az örmény kérdésben a nagy angol lapokban a szultánnak fogta a pártját. Mi mindamellet minden irányban újból megindítottuk az eljárást. *Báró Calice* osztrák-magyar nagykövetünk mondja, hogy a kiállításra átengedni kért tárgyak jegyzéke, amelyet én állítottam egybe, s amelyet Vámbéri törökre fordított, s amelyet a nagykövetség hivatalosan benyújtott a szultánnak, már kétszer elveszett s most harmadszor kellett megcsináltatni.

Mindamellet most szokatlanul gyorsan, egy hét alatt elintézte a szultán az ügyet olyanformán, hogy kijelentette, miszerint miután a magyar kormány az ő kincstára számára nem volt hajlandó külön pavillont adni, tehát legnagyobb sajnálatára, a kincstárából kért tárgyakat ki nem állíthatja. Ellenben az egyéb gyűjteményekből kiválogatott régiségeket átengedi s egyszersmind megengedi a „*Top-hanei*“ arsenál megtekintését is.

Így azonban éppen a hadtörténelmi csoportot érte a legnagyobb veszteség, mert a legrégebb, legművészibb kivitelű, aranyveretekkel és drágakövekkel kirakott mindennemű fegyverek, közöttük sok magyar lószerszám s mintegy száz darab magyar kard nagy értéküknél fogva a kincstárban és nem a fegyvertárakban őriztetvén, azokból egyetlen darabot sem kaptunk meg. Úgy hogy végeredményben Konstantinápolyból csakis a *Szent Iréne bazilikában* lévő fegyvergyűjteményből és a „*Top-hane*“ arsenálban lévő ágyúkból kaptunk összesen 42 darab hadtörténelmi emléket.

Mikor azután 1896 május havában a millenniumi kiállítást megnyitottuk s *Ferenc József* őfelségét kalauzolva a törté-

nelmi kiállítás Vajdahunyad várának lovagtermébe léptünk, megkérdezte tőlem a felség, hogy hol vannak kiállítva a Konstantinápolyból kapott tárgyak. Sorba megmutattam azokat, mire azt mondta: „Hát csak ennyi? Csudálom, pedig én magam is írtam a Szultánnak“. Ekkor tudtuk meg, hogy királyunk annyira szívén viselte az ügyet, hogy a diplomáciai úton kívül sajátkezűleg is írt a Szultánnak. Hogy a Szultán milyen helyzetben volt ebben a kérdésben, azt már fentebb láttuk. Hiába, ekkor már mindenben és mindenütt a sors keze működött, amely rövid 18 év múlva végzete elé vitte a világháborúban résztvevő emberiséget.

Az egyik szelamlik alkalmával *Nelideff* orosz nagykövet figyelmeztetett, hogy az úgynevezett „*Macska*“ kaszárnyában nagyon sok régi fegyver van s hogy a *Dolma-Bagdese* pincéjében és raktáraiban szintén minden helyiség régi fegyverekkel van tömve, nemkülönben a *Sztambul* városrészben, az *Eszki Szerájban* is. Végül ott volt még a Janicsár-múzeum, mely tulajdonképen nyilvános gyűjtemény, amelyet minden turistának megmutattak. És mindezeket mégsem láthattuk és tanulmányozhattuk. A Janicsár-múzeumba és a „*Macska*“ kaszárnyába nem eresztettek be bennünket, mert állítólag a földrengés nagyon megrongálta azokat. A *Dolma-Bagdese*ra kijelentették, hogy ottan nincsen semmi. A régi Szeráj épületei pedig megközelíthetetlenek, mert ott élnék a nyugalmazott hárem hölgyei és anyósai, fehér és fekete heréltektől őriztetve, akiket nemhogy kereszténynek, de igazhívő muzulmánoknak sem szabad látnia. Pedig ezekben az épületekben, mint a herélték is mondják, temérdek régi holmi van felhalmozva. És ez természetes is, hiszen ezek *Sztambul* legrégebb, többszáz éves épületei.

Feltűnő az általában, hogy a különböző gyűjteményekben és fegyvertárakban oly kevés magyar emlék van, holott századokon keresztül minden magyar hadizsákmányt kivétel nélkül Konstantinápolyba hoztak. Például a XVI. és XVII. századi lobogós kopjás magyar huszárságnak egyetlen darab fegyvere, sehol egyetlen magyar hadilobogó, öltözet, vagy díszruha nincsen. Ennek többféle magyarázata is van. Olyan fegyvereket, amelyekben keresztény jelvények, kereszttek, vagy éppen a Boldogságos Szűz képe volt, vagy a magyar címer díszített, mind megsemmisítették. Azután temérdek emlék és kincs pusztult el a számtalan földrengés miatt és a nagy tüzekben. A nagyobbára fából épült egész városrészek égték el. Eddigélé valami harminc ilyen nagy tűzvész emléket tartotta fenn a történelmi feljegyzés, amelyekben a műemlékeken, fegyvereken és múkincseken kívül a perzsa, bizánci

és renaissance irodalom pótolhatatlan kéziratai is elpusztultak.

Az *Eszki Szeráj* régi épületeit kivéve, a mai Konstantinápolyban fennálló összes császári paloták és a kincstári középületek, újabb keletkezésűek s jobbára a mult század 30—50-es éveiben épültek.

Azután szokásban volt mindig, hogy ha a Szultánoknak, vagy a háborúkra, vagy fényes udvartartásukra pénzre volt szükségük, a paloták raktárainak s a kincstárnak drágaságait adták el a mindig kéznél levő örmény és görög kereskedőknek, akik hajószámra vitték ki ezeket Francia-, Angol- és Olaszországba s újabban Amerikába.

A brüsszeli belga királyi fegyvertár történetében olvasuk,¹ hogy 1842-ben *Behr* báró konstantinápolyi belga követ a régi szultánok fegyvertárának eladásánál, kormánya megbízásából igen szép fegyvergyűjteményt vásárolt össze. A mostani világháború végefelé olvastuk a külföldi lapokban, hogy a szultáni kincstár nagyrészt a háborús költségek fedezésére eladják.

Mindezek az utakon és módokon bizonyára temérdek magyar emlék pusztult el és vándorolt külföldre.

De a látható emlékek sem voltak tulajdonképen hozzáférhetők. A császári kincstár tárgyai zárt üvegszekrényekbe vannak bezsúfolva. A magyar fegyvereket könnyű így is felismerni, de például a kardok történelmi vonatkozásait és becsét csak úgy lehet megítélni, ha azokat hüvelyükből kihúzva, a rajtuk levő feliratokat, címereket és jegyeket megvizsgálhatjuk. Erre azonban egész külön eljárás kellett volna s egybehangzóan biztosítottak a főméltóságok, hogy ilyen szultáni engedélyre még nem volt példa.

A *Top-hanei* arzenálban, hol 300 régi ágyú fekszik az udvaron, amelyek között több magyart is találtam, egy három és félméter hosszú és több métermázsas súlyú ágyú feküdt, amely azonban úgy volt elhelyezve, hogy a feliratos részével a föld felé volt fordítva, valószínűleg azért, mert kereszt volt rajta. Két oldalt a felirattól látható volt néhány minusculás latin betű, ami miatt gyanum volt, hogy vagy *Zsigmond*, vagy *Mátyás királyunk* korából származik. Napokig jártunk utána a dolognak, de lehetetlen volt kieszközölnünk, hogy megfordítsák az ágyút, hogy feliratát elolvashassuk.

A városban a nagybázárban a fegyverkereskedők régi fegyvert is árulnak. Ezeknél találtam néhány XVII. századi

¹ *E. van Vinkeroy: Musée Royal D'Armures. Catalogue. Bruxelles, 1885. Bevezetés.*

buzogányt, pár régi magyar fokost és két *Mária Terézia*-korabeli kardpengét. De különösen felizgatott két tárgy. Egy honfoglaláskorabeli formájú kengyel, nagyon szép sodronyzománcos virágakkal díszítve. Tudjuk, hogy a sodronyzománc speciális középkori magyar ötvöstechnika, de nem ismertük eddigelé ily távoli időkbe s messze keletre nyúló előzményeit. A másik tárgy egy sodronypáncéling, karvérttel és a szokott orrvédős, csúcsos vassisakkal, melynek tetején sisakoromdísz gyanánt *egy szájában patkót tartó* aranyozott struccmadár nyaka nyult fel, tökéletesen olyan kompozícióban, mint azt *Nagy Lajos* királyunk címerében látjuk. A kereskedő azt mondta, hogy Damaskusból kapta. Tehát valószínű, hogy eredete a kereszties hadjáratok lovagkoráig nyúlik vissza. Miután kormányunk részéről nem volt megbízatásunk vásárlásra, e tárgyakból mit sem vehettünk. Mikor másodszor visszatérve, kerestem a struccmadaras vértzetet, már nem volt meg, egy francia tudós vásárolta meg.

Itteni kutatásaink közben különben megállapítottuk, hogy a híres damaszkusinak nevezett kardpengéket nem Damaskusban, hanem Chorasszánban készítették eredetileg, még pedig régi patkók vasából, mert azt hitték, hogy ez a sok taposástól már jobb, keményebb lett. Damaskusban látták ezeket a keresztények először. Innen a magyar dömsk, dömöcki, vagy dömöckölt acél elnevezés is. De hogy ez nem pusztán kardot, vagy acélt, hanem csupán a származás helyét jelenti, bizonyítja az is, hogy a szilvát, melyet onnan ugyancsak a keresztiesek hoztak be Európába, ugyancsak úgy hívták: Dmsk, dmesken, amiből a német zwetschken szó is lett.

Az általam a konstantinápolyi gyűjteményben összeírt magyar hadtörténelmi emlékek a következők:

a) *A császári kincstárban.*

1. *Sisak* (2 drb). Csúcsbafutó, magyaros forma, orrvédővassal, halánték- és nyakszirtvérttel, keleti stílusú vésett díszítványokkal. Az egyik olyan, mint a bécsi Zrínyi-sisak. Mindkettő egészen aranyozott. XVI. század.²

2. *Kard*. Egyenes, pallósforma, vörös bársonyokban. Markolata gyengén hajló magyaros forma, keresztvasa egyenes, két hüvelytűskével. Hüvelye vörös bársonnyal bevont. A markolat, a keresztvas s az aranyozott hüvelypánt drágakövekkel van kirakva. XVI. század.³

² *I. Terem*. Karzat, 2. szekrény.

³ U. o. Karzat, 3. szekrény.

3. *Nyeregtakaró*, csábrág; fecskefarkúra vágott, halvány meggyszínbársony, aranyozott boglárókkal és boglárókba foglalt drága- és félékkövekkel borítva. XVI. század.⁴

4. *Félvértezet*, aminőt a XVI. század első felében a hegyes tőrkarddal felszerelt s tárcsapajzsot viselő magyar huszárság viselt s amely áll a csúcsos, orrvédős és halántékvertes sisakból és aprószemű sodronypáncélingből, amelyet ékkövekkel foglalt boglárók díszítenek. A sisak is és a páncéling is aranyozott. Valamely tiszté lehetett.⁵

5. *Félvértezet*. Keleti forma, mely Zrínyi-froma sisakból és sodronypáncélingből áll. A páncélingen aranyozott kapcsolókkal, a sisak pedig drágakövekkel van kirakva. Valamely főúri magyar kapitányé volt. XVI. század második fele.⁶

6. *Szablya*, gyengén görbülő magyar forma, aranyozott montírozása smaragdokkal és carneollal kirakva, XVI. század.⁷

7. *Magyarszablya*. Markolata és hüvelye is aranyozott. Pengéjén a latin beétegetett fölirat az olvashatatlanságig lekopott. XVII. század.⁸

8. *Kard*, egyenes, pallos forma (3 darab) aranyozott montírozással. Az egyiknek hüvelye vörös bársonnyal bevont. Kettő a XVI. s a harmadik a XVII. századból.⁹

9. *Magyar szablyák* (6 darab). Részben ékkövekkel kirakva. A XVI. és XVII. századból.¹⁰

10. *Kengyel*. Egy pár. Úgynevezett papucsos keleti forma. Egyik magyar díszlőszerszámhoz tartozik: Borítva van smaragdok, rubintok és gyémántokkal. XVII. század első fele.¹¹

11. *Buzogány* (2 darab). Az egyik, úgynevezett „Tollas bot“, a másik gerezdes fejű, aranyozott és vésett munka, drága kövekkel kirakva, az egyik a XV., a másik a XVII. századból.¹²

12. *Buzogány*. Tollas feje nefritből készült keleti forma, szára hegyikristály, magyar stílű s aranyzománccal ékített arany lemezekkel montírozva. XVI. század.¹³

b) *A Szent Iréne bazilika* fegyvergyűjteménye. Az épület maga bizanci keresztény templom, mely azonban kívülről minarettekkel mecsetté van átalakítva. Belül a bazilika kupolá-

⁴ U. o. Karzat, 3. szekrény.

⁵ U. o. Karzat, 4. szekrény.

⁶ U. o. 3. szekrény.

⁷ I. Terem. 2. szekrény.

⁸ U. o. 2. szekrény.

⁹ II. Terem. 3. szekrény.

¹⁰ U. o. 2. szekrény.

¹¹ I. Terem. Karzat, 3. szekrény.

¹² U. o. 1. szekrény.

¹³ U. o. 1. szekrény.

jában arany mozaik alapon egy óriási kereszt az egvedüli emlékek a multból, különben az épület egész belseje modernizálva van. A hatalmas épületet látva, amely tömve van fegyverekkel, azt reméltem, hogy itten sok régi hadtörténelmi emléket fogok találni. Azonban csalódás ért, mert az óriási csarnok és karzatai a mult századi török katonaság fegyverraktárát képezik. Ezerszámra vannak ott fölállítva s kaszárnyai ízléssel csoportosítva a puskák, mellvérték, sisakok és egyenes modern lovassági kardok.

A kupolaterem előcsarnokában a bejárat s csarnok falain, továbbá egy külön teremben s az udvaron nagyon sok keleti és török régi fegyverzet és különféle fegyver van elhelyezve, melyek között több nyugati alabárd s mintegy 30 darab középkori egyenes pallas a X—XVI. századig terjedő időkből, különösen leköti érdeklődésünket, mint olyanok, amelyek bizonyára budavári hadizsákmányok. Legnagyobb részök azonban annyira el van rozsdásodva, hogy a pengék felirataiból és jegyeiből semmit sem lehet kivenni. Az udvaron néhány ágyú is van, közöttük négy magyar vonatkozású, továbbá száz számra XV—XVII. századi szakálas várpuskák, közöttük sok nyugati forma. nagyrészüknél csak csöveik vannak meg, a faágyak elkorhadtak. Ugyanott halomszámra állanak a várostromoknál használt tuskés csatacsépek, csatacsillagok, láncos buzogányok, nyársak, kettős bárdok, csatabunkók, szigonyok és sarlók. Külön török hadiszerszám a táborig és álló várdob. A törököknek nem lévén harangjuk, mindenféle gyülekezésre ezekkel adtak jelt. Egész sorozat van itt belőlük a középkor elejétől kezdve. Vert vörösrézből készült, gyakran két és fél méter magas üstök ezek, melyeknek szája állatbőrrel van bevonva, ezeken verték a riadót a gyakran mérföldekre terjedő táborok különböző pontjain.

Bizonyára mint magyar hadizsákmány van közöttük egy kisebb és egy nagyobb bronz harang, az egyik a bibliából vett latin felirattal és remek renaissance stílusú díszítményekkel a XVI. század első feléből.

Az előcsarnok falait tatár és török sodronypáncélingek, sodronyvértek, keleti sisakok és lóhomlokvértek, valamint arany díszítményekkel és aranyozott perzsa feliratokkal borított karvérték s kerek vaspajzsok százai díszítik. Elvérték között vannak sodronypáncélingek, amelyeknek a melle morion módra hatsor keskeny vaslemezből van összeállítva. Egy külön nagy teremben temérdek sisak van fölhalmozva s köztük állványokon sorba fel vannak állítva a keleti sisakok összes formái, több száz darab, amelyek azok fejlődését az antik kor s a népvándorlás korának sisakformáitól kezdve be-

mutatják. Van közöttük egy XVI. és egy XVII. századbeli orrvédős és halántékvértes magyar sisak is.

A Szent Iréne bazilika fegyvergyűjteményében levő magyar hadtörténelmi emlékek a következők:

1. *Tábori sugárágyú* csöve bronzból (2 drb) fokozatosan vékonyodó csővel, amelyen négy gyűrűsoport van. A cső közepén két kis stilizált delfin fül alatt vannak a tengelyek. A gyűjtőlyuk felett az aragyapjas rendjel láncával körülvevő birodalmi címer s e fölött négyszegletű keretben: FERDI-NANDVS ·] REX · ME · FECIT · MDLII. A cső hossza 2 méter és 8 cm, a cső átmérője 4 cm 5 mm.¹⁴ *Szigetvárából elvitt hadizsákmány.*

2. *Tábori sugárágyú* bronzból. A perem alatt két faun fej, majd egy koszorú, a delfinfülek felett pedig egy landsknecht domborúan öntött alakja díszíti a csövet. A fülek alatt négyzetes keretben a következő felirat olvasható: RVDOLPHVS · SECVNDVS · DEIGRA ·] ELECTVS · ROMANOR IMPERATOR ·] SEPER AVGVSTs ACGERMANIAE ·] HVNGA · BÓHOEM: (EC) REX · ARCHI ·] DVX · AVSTRIAE · DVX BVRGVND ·] ZC ·] M · D · LXXXVI. Ez alatt a birodalmi címer. A cső hátulján gomb fogantyú van. A gyűjtőlyuk alatt levő két gyűrű között az ágyúöntőmester neve: HANS · CRISTOFF LOEFLER · a felsőgyűrűn 81, a löveg száma bevésve. A cső hossza 1 m 80 cm, ürátmérője 4·5 cm.¹⁵

3. *Tábori sugárágyú* bronzból, hasonló az 1. szám alattihoz. A díszítés és feliratok egyenlők; csak hogy ennél az évszám: MD--X--CII. Az egyik peremgyűrűn az ágyúöntőmester neve: HANS · DINCKHELMAIER · GOSS · MICH. A cső hossza 1 méter 73 cmm, ürátmérője 4 cm 5 mm.¹⁶

4. *Kard*, egyenes, egyélű pengével, melyen egészen a hegyéig mély vércsatorna fut végig. E vájatban nyolc csillag, csetneki magyar fegyverkovács, helyesebben kardesiszár bélyeg van beütve. Egyik oldalán pedig II. Mohamed szultán fegyvertárának bélyege látható. A keresztvas egyenes, tüskés, a markolat fekete bőrrel bevont. A penge hossza 87 cm, szélessége 3·5 cm. Súlya 800 gramm. A XVII. századból.¹⁷

5. *Sisak* (16 drb) francia salade forma, üstalakú gömbölyű sapkával, a nyakvért rész, két rákfarkszerűleg egymásra tolható hegyescsúcsba végződő lemez. Az arcvért, a homlok-

¹⁴ Dr. Szendrei János: Magyar hadtörténelmi emlékek. 1896. 885. l.

¹⁵ U. o. 886. l.

¹⁶ U. o. 886. l.

¹⁷ U. o. 348. l.

résszel egybe van szabva s 8 cm hosszú és 16 mm széles látóréssel ellátva. Magassága 24 cm. Súlya 3 kiló 500 gramm.¹⁸

6. *Páncélinges félvértezet*, török, régi keletű forma (zirih kürte), nagyszemű láncszövetből, felálló nyakkal (jakalik) és gallérral. A szövetet egy sor préselt és két sor szegecselt vas-sodrony szemek képezik. Az ujjak végét, valamint a gallér szélét sárgaréz karikasor szegi be. A mell elejét 7.5 cm széles és 17 cm hosszú, kissé domború □-alakú vaslemezek alkotják, amelyekben sárgarézkapcsok vannak megerősítve. A lemezek kufi írásban részben Allah neve, részben a Koránból vett igék vannak ezüsttel beverve és arany arabeszkkel körülvéve. A bal mellen kufi föliratú arabs mondattal díszített vas körlemez s ólom lapba vésett mesterjegy van megerősítve. A háton ötsor vaslemez erősíti a sodronyszövetet. A szélső lemezen kufi betűkkel Allah neve van bevésve. Hossza 1 m 37 cm, a gallér 35 cm, az ujjak hossza 45 cm. Az egész ing súlya 14 kiló.

A hozzávaló tompahegyű, kúpalakú sisak (zirih külah) vörös rézből készült s tűzben aranyozott. A sodronyszövetű halánték és nyakszirtvérték hiányoznak róla. Alján II. Mohamed fegyvertári bélyege van beütve. Átmérője 21 cm, súlya 1 kiló 400 gramm. XVI. század eleje. Janicsár tiszté volt.¹⁹

7. *Janicsár sisak*, keleti forma. Az alacsony kúpalakú sisak egy darab vaslemezről van kovácsolva s köröskörül sodronyláncszövet vértékkel ellátott. Ezek több, különböző hosszúságú részből állanak. A homlokrész a legkeskenyebb, a fülek felett 27 cm hosszú, a tarkóvért pedig 29 cm. A sisak sapka elején három tolforgó hüvely van megerősítve. A sisak felülete perzsa motívumú beétegetett aranyozott virágdíszítést mutat. Magassága 19 cm, súlya 1 kiló 300 g. XVI. század.²⁰

8. *Szakálás várpuska* (5 drb). Fa ágya elkorhadt. A cső eleje hengerded, alsóvége a tűzkamara felé nyolcoldalú. Itt van a kanóccal való elsütéshez a gyújtólyuk, lapos lobbantó serpenyővel körülvéve, melynek elzáró fedele mindegyiknél hiányzik. A cső elején erős, lefelé nyúló vasszakál van alkalmazva, mely a puskacsőnek valamely faágyban, vagy lőrésben való megerősítésére szolgált. Hossza 1 méter 5 cm-től 2 méter 20 cm-ig s csőür átmérője 20—28 mm-ig; súlya pedig 10—54 kilogrammig váltakozik. XVI. század. *Szigetvár bevételénél zsákmányoltatott.*

9. *Szakálás várpuskacső* (6 drb). Mint az előző szám alatt

¹⁸ *Violet Le Duc*. Dictionnaire Raisoné du Mobilier français. VI. köt. 266. lapján rajzban közölt forma.

¹⁹ *Szendrei I.* i. m. 213. lapján képe kiadva.

²⁰ U. o. 225. l.

leírtak, csakhogy kettő belülök jóval nagyobb s a gyujtólyuk előtt mindegyik irányzékkal van ellátva. XVII. század. Magyarországi várakból való hadizsákmány.

10. *Sisak* (2 db). A külön teremben elhelyezett sisakgyűjteményben egymás mellett állanak. Az egyik a Zrinyi sisakjára emlékeztető, kissé csúcsos, keleties forma, orrvédő vassal és halántékvérttel, a XVI. századból, a másik a szokott magyar rohamsisak, félgömb alakú sapkával, minőt a XVII. században utóbb a vértések is mindenütt viseltek.

11. *Kardok* (30 darab). Pallósformák s közülök tíznek csak a rozsdás pengéje van meg s ezek kora csak azoknál állapítható meg, amelyeken felirat, vagy kardesiszárjegy van, mert a középkori kardok főleg a markolatgomb és keresztvas formája nyomán osztályozhatók kor szerint. Vannak közöttük a X—XVI. századig terjedő időkből való pallósok. Egy részükön a *II. Mohamed* fegyvertárának bélyege van beütve. Mátyás királyunknak budai várpalotájában nagy fegyvertára volt. A törökök bizonyára bő zsákmányt találtak itten e fegyverekből. Csak egy dolognak nem tudjuk magyarázatát adni. Ismeretes, hogy Mátyás 1485-ben Bécs elfoglalása alkalmával oda 8000 páncélos vitéz élén lovagolt be. Egykorú síremlékekről tudjuk, hogy ezek teljes gótikus sánpáncélok voltak. És sem Konstantinápolyban, sem egész Keleten ezekből megmutatónak sem találunk egyetlen darabot sem, — pedig tőlünk mindent elvittek, mert Magyarországon sem maradt belőle semmi sem, — úgyhogy a Magyar Nemzeti Múzeum sem bír belőle ma sem egyetlen példányt sem.

Vannak, akik azt hiszik, hogy Mátyás fegyvertárát nem Szulejmán ejtette zsákmányul, aki a mohácsi ütközet után Budát felégette és felprédálta, hanem, hogy már előzőleg a mindig pénzhiánnyal küzdő Ulászló adta el az akkor is drága hadiereklýéket.

A fentebb említett középkori pallosokból négy darab az 1896-i országos kiállításon is ki volt állítva.²¹

c) A „*Tophanei*“ török császári arzenál. Galata városrészben, a Boszporus-tengerszoros partján állanak a tüzérszárnyák s a tüzérségi arzenál, ahol az ágyúgyár és öntöde vannak és sok ezer ágyú őriztetik. Ennek az épületnek udvarán vannak felállítva a régi ágyúk. Az ezek között található magyar emlékek a következők:

1. *Ostromágyú*, bronzból, gyűrűs díszítéssel és a cső szájánál magasan kiemelkedő peremmel. Hátral a tüzkamaránál a gyujtólyuk két oldalán egy-egy csap emelkedik ki, amelyeken a gyujtólyuk elzáró fedele volt megerősítve. A gyujtó-

²¹ *Szendrei I.* i. m. 612—3. lapján. Képekkel.

lyuk felett, két angyal által tartva, a Báthori-család címere s alatta négyzetes keretben a következő felirat van domborúan kiöntve: SÍGISMVND · BATHORI] PRINC · TRANSS · ET | SICVLO · COMES |

A címer fölött több sor gyűrű után két delfinül és ezek alatt a cső két oldalán a 10 cm átmérőjű és 11 cm hosszú tengelyek vannak. Ezután arabs díszítmények között bevéssett négy soros török írás, mely az ágyú hosszát, súlyát, ürméretét s az 1714 évszámot jelenti, amely évben ágyúnk a török császári arzenálba került.

Efölött négyzetes keretben az ágyúöntő neve és az ágyúöntés ideje van domborúan kiöntve: OPERA | ALBERTI AIMASI | TORMENTORVM | PRAEFECTI 1592. A magasan kiálló perem fölött bevésve: P · R · M · F · betűk.

Az ágyú fenekén többszörös domború gyűrűzet után állatfejet, talán sárkányt ábrázoló fogantyú van.

Hossza 3 méter és 47 cm, a csőür átmérője 11,5 cm.²²

2. *Tábori sugárágyú*, bronzból (5 drb), *II. Rudolf* nevével és magyar királyi címerével, 1586 évszámmal.

És ezzel egyelőre be kell fejeznünk a külföldön levő magyar hadtörténelmi emlékeink kutatását. Mint ellenség áll egymással szemben az egész világ s ki tudja mikor, talán emberöltők multán lesz ismét olyan idő, hogy ismét el lehet látogatni idegen országokba békés tanulmányozás céljából.

A világháború alatt a harcterek országainak még nyilvános múzeumait is veszteségek érték, hát még mennyi történelmi emlék pusztult el a magános gyűjteményekből, a vidéki még lakott városok és úri kastélyok lovagtermeiből. Emellett azonban új várkastélyok és paloták és új hatalmasok, a pénz oligarchái keletkeztek, akik lázasan vásárolták össze ügynökeik által már a világháború kezdete óta a pusztuló országokban zsákmányolt műkincseket és régi fegyvertróféákat, hogy ezekkel évszázados multak patináját varázsolják modern palotáik csillogására. Mennyi magyar hadtörténelmi emlék is pusztult el vagy vándorolt a külföldre ily módon. Ha egyszer valamikor talán valaki felveszi az én most letett tollamat, bizonyára amerikai milliárdosok palotáiban is kutatnia kell majd a magyar hadtörténelmi emlékek után.

Most lezárt dolgozatomban *évtizedes kutatások során, Európa tíz országa 26 fő és nagyobb városának 33 múzeumában több ezer magyar hadtörténelmi emléket kutattam fel és*

²² U. o. i. m. 907—9. l. Képekkel.

*írtam le,*²³ amelyekből több száz darabot sikerült az 1896. évi ezredéves országos kiállításon Budapesten is kiállítanom. És még egész sor ország van hátra, így például a nagy Oroszbirodalom, ahonnan ezeréves történelmi kapcsolatunknál fogva is már számos emléket ismerünk, de rendszeresen még át nem kutattuk.

És bárhova, messze világok bármely földjére fogunk lépni, a multak ködéből mindenütt szűzmáriás lobogók, kopják, tárogatók, villámló szablyák és rohanó huszárok alakjai fognak kibontakozni, mert a magyarság „vitéztségét, régi dicsőségét minden föld beszéli“.

Dr. Szendrei János.

²³ Megjelentek: a *Hadtört. Közl.* 1893. évf. 92—110. 266—273. 377—393. 691—707. 1917. évf. 328—358. 1918. évf. 33—49. 186—201. 1923. évf. 269—278. 1924. évf. 285—293. 1925. évf. 428—451. 1926. évf. 217—221. 334—342. és 1927. évf. 210—217. 541—555. lapjain.